

Sławomir PASTUSZKA
Tomasz TOKARSKI

Przestrzenne zróżnicowanie PKB i bezrobocia w Polsce i we Włoszech oraz jego determinanty

Streszczenie. *Celem artykułu jest identyfikacja przestrzennego zróżnicowania PKB per capita oraz stopy bezrobocia w Polsce i we Włoszech, a także wskazanie tendencji zmian, jakim to zróżnicowanie podlegało. Badanie przeprowadzono dla polskich województw i włoskich regionów tworzących jednostki terytorialne NUTS 2. Do realizacji tego celu wykorzystano elementarne metody statystyki opisowej oraz ekonometrii przestrzennej (regresja z efektami indywidualnymi — fixed effects). W analizie posłużono się danymi za lata 2002—2014, publikowanymi przez GUS, Narodowy Instytut Statystyczny Włoch (Istat) i Eurostat.*

Badanie wykazało, że Polskę i Włochy cechuje podobny, wysoki poziom regionalnego zróżnicowania PKB per capita, natomiast różnice wielkości bezrobocia między włoskimi regionami są znacznie większe niż między województwami w Polsce. Stwierdzono również, że różnice badanych wielkości makroekonomicznych wewnątrz obydwu krajów wykazują tendencję wzrostową, co w efekcie może prowadzić do zwiększania się międzyregionalnych dysproporcji w poziomie rozwoju.

Słowa kluczowe: Polska, Włochy, PKB, stopa bezrobocia, analizy regionalne.

JEL: C01, E01, E22, E24

Celem prezentowanego opracowania jest analiza porównawcza przestrzennego zróżnicowania PKB oraz bezrobocia w Polsce i we Włoszech¹. Analiza ta prowa-

¹ Dane o bezrobociu we Włoszech pochodzą z *Labour Force Survey* (Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności — BAEL). W Polsce zaś dotyczą stopy bezrobocia rejestrowanego. Wynika to stąd, że dane o bezrobociu regionalnym w Polsce z BAEL (w szczególności po 2006 r. w województwie warmińsko-mazurskim) wydają się mało wiarygodne. Stopa bezrobocia według BAEL w tym województwie spadła bowiem z 20,4% w 2005 r. do 15,9% w 2006 r. oraz do 10,5%, 7,5% itd. w następnych latach (<https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica>). Zmian takich nie notowano zaś po stronie stopy bezrobocia rejestrowanego ani w całym województwie warmińsko-mazurskim, ani w jego powiatach (Majchrowska, Mroczek i Tokarski, 2013).

dzona jest na podstawie regionalnych danych statystycznych publikowanych przez GUS (w odniesieniu do Polski) oraz Istat i Eurostat (w odniesieniu do Włoch).

Wybór gospodarki polskiej i włoskiej do analizy porównawczej przestrzennego zróżnicowania PKB *per capita* oraz stopy bezrobocia na poziomie regionalnym wynikał z kilku przyczyn. Po pierwsze, są to ważne pod względem potencjału demograficznego (oba kraje) lub ekonomicznego (głównie Włochy) gospodarki Unii Europejskiej (UE). Po drugie, zarówno Polska, jak i Włochy charakteryzują się wysokim poziomem przestrzennego zróżnicowania rozwoju ekonomicznego². Po trzecie, w obu krajach na przestrzenie zróżnicowanie rozwoju ekonomicznego i bezrobocia silnie wpływają czynniki historyczne oraz geograficzne. Po czwarte, światowy kryzys finansowy w różny sposób wpłynął na trajektorie rozwojowe Polski i Włoch. W Polsce spowodował jedynie spowolnienie tempa wzrostu gospodarczego, a we Włoszech doprowadził do recesji, którą dobrze ilustrują w tym kraju trajektorie inwestycji, PKB oraz bezrobocia przed rokiem 2008 i po nim.

Struktura niniejszego opracowania jest następująca. W pierwszej części krótko scharakteryzowano przestrzenne zróżnicowanie PKB na mieszkańca oraz stopę bezrobocia w Polsce w latach 2002—2012 lub 2002—2013. Część druga obejmuje zarówno ogólną charakterystykę włoskich regionów, jak i rozważania dotyczące przestrzennego zróżnicowania PKB *per capita* oraz stopy bezrobocia we Włoszech w latach 2000—2013 lub 2000—2014³. Następnie przedstawiono prosty model oddziaływania zmian PKB i przeszłej (opóźnionej o rok) stopy bezrobocia na jego zmiany oraz statystyczne oszacowania parametrów owego modelu. Opracowanie kończy się podsumowaniem prowadzonych rozważań wraz z ważniejszymi wnioskami.

PRZESTRZENNE ZRÓŻNICOWANIE PKB PER CAPITA I BEZROBOCIA W POLSCE

Zróżnicowanie PKB per capita w Polsce

Przestrzenne zróżnicowanie PKB na mieszkańca w województwach w latach 2002—2012 zilustrowano na wyk. 1. Z wykresu tego oraz z danych statystycznych dotyczących analizowanej zmiennej makroekonomicznej płyną następujące wnioski (Trojak i Tokarski, 2013; Gawlikowska-Hueckel i Szlachta, 2014):

- najwyższym poziomem PKB *per capita* (wynoszącym 56,5 tys. zł)⁴ w rozpatrywanym przedziale czasu charakteryzowało się województwo mazowieckie. To, że PKB *per capita* jest najwyższy w regionie, w którym leży stolica kraju

² Poza Polską i Włochami do dużych gospodarek kontynentalnej UE o wysokim poziomie regionalnego zróżnicowania rozwoju ekonomicznego zaliczyć można również Francję, Hiszpanię i Niemcy.

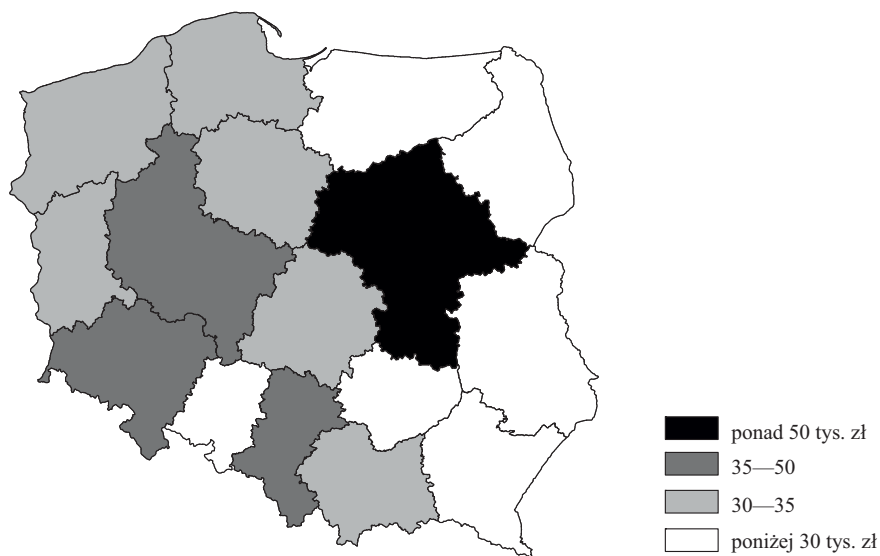
³ Wybór takich przedziałów czasu podyktowany był dostępnością danych GUS, Istatu i Eurostatu.

⁴ Wszystkie dane dotyczące PKB na mieszkańca w Polsce wyrażone są w cenach stałych z 2012 r. PKB w cenach bieżących we wszystkich województwach zdeflowano jednorodnym deflatorem CPI dla całej gospodarki.

nie stanowi ewenementu w UE, ale nie jest również regułą. Po uwzględnieniu danych Eurostatu dotyczących PKB *per capita* za lata 2007—2011 okazuje się, że PKB *per capita* w województwie mazowieckim był (średnio) o 61,2% wyższy od wartości owej zmiennej w Polsce, PKB *per capita* Pragi stanowił aż 213,4% PKB na mieszkańca Czech, kraju bratysławskiego — 239,4% PKB na mieszkańca Słowacji, zaś regionu Közép-Magyarország (w którym leży Budapeszt) — 165,2% PKB *per capita* Węgier. Z drugiej strony PKB *per capita* Berlina to tylko 92,9% wartości tej zmiennej w gospodarce niemieckiej. We Włoszech zaś PKB na mieszkańca stołecznego regionu Lacjum w latach 2007—2011 stanowiło jedynie 116,1% *per capita* Włoch, a zatem relacja ta była w Lacjum znacznie niższa niż w województwie mazowieckim;

- wartość analizowanej zmiennej makroekonomicznej przekraczała 35 tys. zł w województwach: śląskim (38,3 tys. zł), dolnośląskim (38,2 tys. zł) oraz wielkopolskim (37,2 tys. zł). W tej grupie znalazły się największa w Polsce konurbacja (śląsko-zagłębiowska) oraz prężne aglomeracje miejskie (wrocławska i poznańska)⁵;

Wykr. 1. ZRÓŻNICOWANIE PKB *PER CAPITA* W POLSCE W LATACH 2002—2012^a

^a Ceny stałe z 2012 r.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych na stronie www.stat.gov.pl.

⁵ Warto tu zauważyć, że zarówno aglomeracje warszawska, wrocławska oraz poznańska, jak i konurbacja śląsko-zagłębiowska stanowią centra grawitacyjne rozwoju gospodarki polskiej. Obok nich do grawitacyjnych centrów rozwoju ekonomicznego zaliczyć można również aglomeracje krakowską i trójmiejską (w mniejszym stopniu), (Czyż, 2002; Filipowicz i Tokarski, 2015a,b).

- grupa województw o przeciętnym jak na warunki polskie PKB *per capita* (w przedziale 30—50 tys. zł) w latach 2002—2012 obejmowała województwa: pomorskie (34,5 tys. zł), łódzkie (32,8 tys. zł), zachodniopomorskie (31,6 tys. zł), lubuskie (30,6 tys. zł), kujawsko-pomorskie (30,5 tys. zł) oraz małopolskie (30,4 tys. zł);
- natomiast do grupy o najniższym PKB *per capita* należały województwo opolskie (28,9 tys. zł) oraz województwa Polski Wschodniej: świętokrzyskie (27,1 tys. zł), warmińsko-mazurskie (26,4 tys. zł), podlaskie (26,1 tys. zł), podkarpackie (24,4 tys. zł) i lubelskie (24,4 tys. zł);
- z wcześniejszych analiz empirycznych (Trojak i Tokarski, 2013) wynika, że przestrzenne zróżnicowanie PKB *per capita* w polskich województwach dość mocno związane jest z przestrzennym zróżnicowaniem wydajności pracy (mierzonej w PKB na pracującego). Ta zaś, zgodnie z koncepcją makroekonomicznej neoklasykcyjnej funkcji produkcji, w głównej mierze wynika ze zróżnicowania technicznego uzbrojenia pracy (kapitału rzeczowego na pracującego).

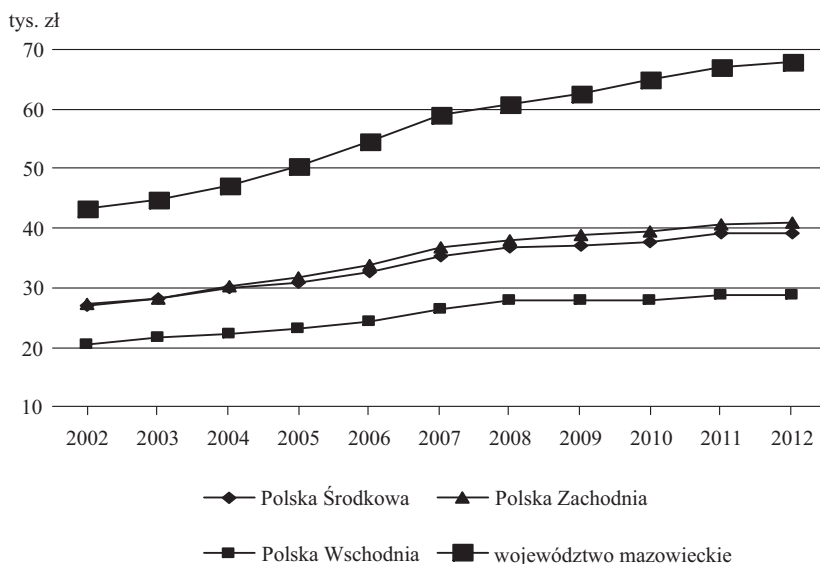
Na wyk. 2 zilustrowano kształtowanie się PKB *per capita* w czterech grupach województw w latach 2002—2012. Grupami tymi są: województwa Polski Wschodniej (lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie), Polski Środkowej⁶ (kujawsko-pomorskie, łódzkie, małopolskie, pomorskie oraz śląskie), Polski Zachodniej (dolnośląskie, lubuskie, opolskie, wielkopolskie i zachodniopomorskie) oraz — stanowiące zbiór jednoelementowy — województwo mazowieckie.

Z wyk. 2 wyciągnąć można następujące wnioski:

- PKB *per capita* w województwie mazowieckim wzrósł z 43,2 tys. zł w 2002 r. do 67,7 tys. zł w 2012 r.;
- w województwach Polski Zachodniej wartość owej zmiennej wzrosła w analizowanym okresie z 27,4 tys. zł do 40,8 tys. zł, natomiast w województwach Polski Środkowej — z 27,1 tys. zł do 39,0 tys. zł. Oznacza to, że w obu wymienionych tu grupach luka rozwojowa pod względem PKB *per capita* w stosunku do województwa mazowieckiego przekraczała dekadę;
- w województwach Polski Wschodniej PKB na mieszkańca wzrósł z 20,6 tys. zł w 2002 r. do 28,8 tys. zł w końcu rozpatrywanego przedziału czasu. Województwa te dopiero w 2008 r. osiągnęły poziom PKB *per capita* województw Polski Zachodniej czy Polski Środkowej z 2002 r. Szerzej na temat luki rozwojowej dzielącej obszary Polski Wschodniej od reszty kraju — Dykas i Szewczyk (2015) lub Filipowicz i Tokarski (2015b);
- w latach 2002—2012 PKB na mieszkańca najszybciej rósł w województwie mazowieckim (średnioroczna stopa wzrostu wynosiła 4,6%), w dalszej kolejności w województwach Polski Zachodniej (4,1%) i Polski Środkowej (3,7%), najwolniej zaś w województwach Polski Wschodniej (3,4%). Pozwala to sądzić, że w rozpatrywanym okresie nastąpiła dywergencja PKB na mieszkańca w polskich województwach;

⁶ Województwa Polski Środkowej można wyodrębnić na podstawie kryterium przebiegu sieci komunikacyjnej południe—północ (drogowej oraz kolejowej) w Polsce. Łączy ona bowiem Cieszyn z Katowicami i Krakowem, a stamtąd, przez Łódź i Toruń, prowadzi do Trójmiasta, przechodząc przez województwa: śląskie, małopolskie, łódzkie, kujawsko-pomorskie oraz pomorskie.

Wykr. 2. ZRÓŻNICOWANIE PKB *PER CAPITA* W GRUPACH POLSKICH WOJEWÓDZTW^a

^a Ceny stałe z 2012 r.

Źródło: jak przy wykr. 1.

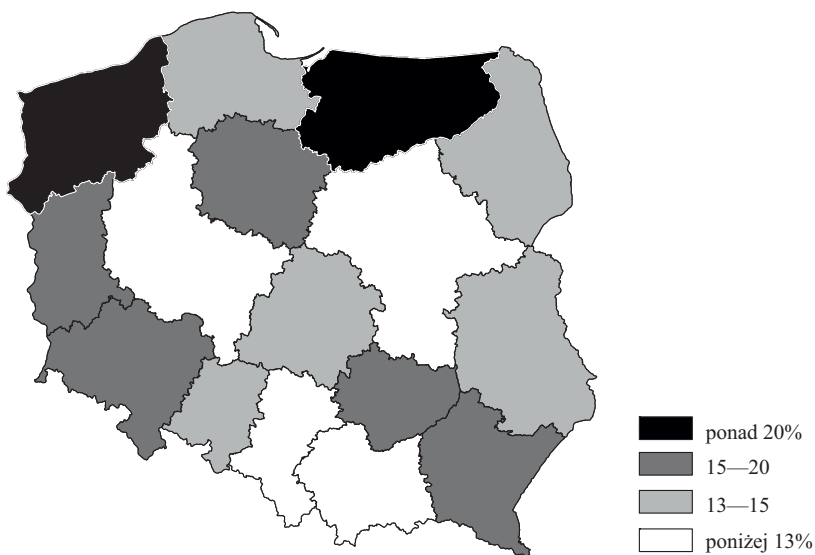
- porównując średnioroczne stopy wzrostu analizowanej tu zmiennej makroekonomicznej w latach 2002—2008 (czyli przed światowym kryzysem finansowym) oraz w latach 2009—2012 (a więc w czasie owego kryzysu) można stwierdzić, że w każdej z wyróżnionych grup województw nastąpiło spowolnienie procesów wzrostu gospodarczego. W województwie mazowieckim stopa wzrostu PKB *per capita* spadła z 5,9% w latach 2002—2008 do 2,7% w latach 2009—2012, w województwach Polski Zachodniej — z 5,6% do 1,8%, w Polsce Środkowej — z 5,2% do 1,5%, natomiast w Polsce Wschodniej — z 5,1% do 0,9%. To również wskazuje na powiększające się dysproporcje w rozwoju gospodarczym województw w Polsce.

Zróżnicowanie bezrobocia w Polsce

Przestrzenne zróżnicowanie stopy bezrobocia w polskich województwach w latach 2002—2013 zilustrowano na wykr. 3. Można z niego wyciągnąć następujące wnioski:

- najwyższym natężeniem bezrobocia w latach 2002—2013 cechowały się województwa warmińsko-mazurskie (23,4%) i zachodniopomorskie (20,6%). Bezrobocie to w dużej mierze wynikało z likwidacji PGR-ów na początku transformacji systemowej, co doprowadziło do długookresowego bezrobocia o charakterze strukturalnym;

Wykr. 3. ZRÓŻNICOWANIE STOPY BEZROBOCIA W POLSCE W LATACH 2002—2013

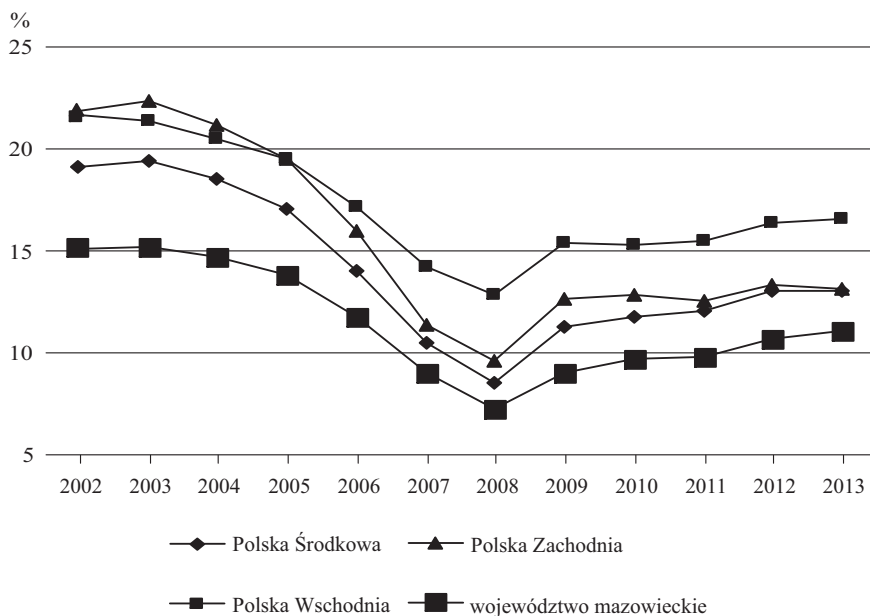
Źródło: jak przy wykr. 1.

- wysoką stopą bezrobocia cechowały się także województwa: kujawsko-pomorskie (19,0%), lubuskie (18,9%), świętokrzyskie (17,6%), podkarpackie (16,8%) i dolnośląskie (16,1%);
- grupę o względnie niskim (jak na warunki polskie) bezrobociu tworzyły województwa: opolskie (15,6%), pomorskie (15,2%), lubelskie (15,0%), łódzkie (14,9%) oraz podlaskie (14,2%);
- najniższą wojewódzką stopę bezrobocia w latach 2002—2013 notowano w województwach: śląskim (12,3%), małopolskim (11,8%), wielkopolskim (11,5%) i mazowieckim (11,4%).

Na wykr. 4 zilustrowano kształtowanie się stopy bezrobocia rejestrowanego w wyróżnionych grupach województw w latach 2002—2013.

Z wykresu tego wynika, że:

- w każdej z analizowanych grup województw stopa bezrobocia spadała od 2003 r. do 2008 r., by następnie (na skutek spowolnienia wzrostu gospodarczego w czasie światowego kryzysu finansowego) rosnąć;
- w województwie mazowieckim stopa bezrobocia spadła z 15,2% w 2003 r. do 7,3% w 2008 r., by następnie wzrosnąć do 11,1% w roku 2013. W województwach Polski Środkowej wartość owej zmiennej spadła z 19,4% do 8,6%, by wzrosnąć do 13,1%, w Polsce Wschodniej nastąpił spadek z 21,4% do 12,8%, po czym wzrost do 16,6%, zaś w Polsce Zachodniej zaobserwowano spadek z 22,4% do 9,6% i wzrost do 13,1%;

Wykr. 4. ZRÓŻNICOWANIE STOPY BEZROBOCIA W GRUPACH POLSKICH WOJEWÓDZTW

Źródło: jak przy wykr. 1.

- to, że województwa Polski Wschodniej od 2006 r. charakteryzowały się wyższą stopą bezrobocia niż pozostałe grupy województw, wynika z dwóch przyczyn. Po pierwsze, do grupy tej należy województwo warmińsko-mazurskie o najwyższej w Polsce stopie bezrobocia. Po drugie, w rozpatrywanym przedziale czasu PKB w Polsce Wschodniej rósł wolniej niż średnio w Polsce (wykr. 2).

PRZESTRZENNE ZRÓŻNICOWANIE PKB PER CAPITA I BEZROBOCIA WE WŁOSZECH

Ogólna charakterystyka włoskich regionów

Włochy dzielą się na 20 regionów, w tym pięć o statusie specjalnym (Dolina Aosty, Trydent-Górna Adyga, Friuli-Wenecja Julijska, Sardynia i Sycylia). Nadanie statusu specjalnego tym regionom było usankcjonowaniem ich specyfiki (np. wyspiarski charakter Sardynii i Sycylii) oraz odrębności etniczno-językowej pozostałych. Biorąc pod uwagę położenie geograficzne, Istat dzieli włoskie regiony na trzy grupy: Włochy Północne, Włochy Środkowe i Włochy Południowe wraz z Sycylią i Sardynią. Ta ostatnia grupa nosi nazwę Mezzogiorno. Podział Włoch na regiony zilustrowano na wykr. 5.

Wykr. 5. PODZIAŁ WŁOCH NA REGIONY

Źródło: opracowanie własne.

Północna część Włoch obejmuje osiem regionów: Ligurię, Lombardię, Dolinę Aosty, Emilię Romanię, Piemont, Wenecję Euganejską, Friuli-Wenecję Julijską oraz Trydent-Górną Adyge. Ten ostatni region dzieli się na dwie autonomiczne prowincje — Górną Adyge, zwaną też Bolzano-Südtirol, która dawniej stanowi-

ła część Austro-Węgier oraz Trydent, który historycznie, kulturowo i językowo związany jest z Włochami. Północne regiony zajmują 39,8% powierzchni Włoch; zamieszkuje je 45,9% ludności kraju. Charakteryzują się one wyższą gęstością zaludnienia (średnio 272 osoby na 1 km²) niż przeciętna krajowa (197 osób na 1 km²; Istat, 2013), z wyjątkiem górskiej Doliny Aosty i Trydentu-Górnej Adygi (39 osób na 1 km²). Należą do regionów wysoko uprzemysłowionych i silnie powiązanych z gospodarką światową (w szczególności trójkąt Mediolan-Turyn-Genewa; Scorcu, 1997). Cechuje je również niskie bezrobocie zarówno w skali kraju, jak i UE. We Włoszech Północnych zlokalizowane są największe ośrodki przemysłowe, będące jednocześnie największymi włoskimi miastami: Mediolan (1337 tys. mieszkańców), Turyn (897 tys.), Genewa (593 tys.) i Bolonia (386 tys.).

Regiony środkowe zajmują 19,2% powierzchni Włoch, a ich mieszkańcy stanowią 19,6% ludności kraju. Pod względem administracyjnym Włochy Środkowe dzielą się na: Lacjum, Toskanię, Umbrię i Marche. Regiony te, z udziałem 21,5% w PKB Włoch, są nieco mniej rozwinięte niż regiony północne. Wyróżnia je przestrzenne skupienie średnich i małych przedsiębiorstw, które często mają charakter firm rodzinnych i tworzą sieć współpracy opartej na wspólnie akceptowanych normach społecznych oraz uznawanych wartościach (Beccatini, 1989). Firmy te specjalizują się przeważnie w jednej lub najwyżej kilku fazach procesu produkcyjnego o wysokiej elastyczności, specyficznej dla danego przemysłu (obuwniczego, odzieżowego, meblarskiego, metalowego, maszynowego). Do największych miast Włoch Środkowych należą Rzym (2872 tys. mieszkańców) i Florencja (381 tys.).

Mezzogiorno obejmuje sześć regionów kontynentalnych: Abruzję, Apulię, Basilicatę, Kalabrię, Kampanię i Molise oraz wyspy Sardynię i Sycylię. Ten makroregion jest największy pod względem powierzchni (prawie 41% kraju), a zarazem najbiedniejszy (22,5% udziału w PKB). Zamieszkuje go 34,5% ogółu ludności Włoch. Charakteryzuje go niska gęstość zaludnienia, z wyjątkiem prowincji z największymi miastami: Neapolu (978 tys. mieszkańców), Palermo (679 tys.), Bari (327 tys.) i Katanii (316 tys.), duży udział rolnictwa w gospodarce, ujemne saldo migracji oraz niska aktywność zawodowa mieszkańców. Gospodarka Mezzogiorno w porównaniu do reszty kraju ma niski udział w handlu zagranicznym. Miarą opóźnienia rozwojowego tego makroregionu jest liczba bezrobotnych, która w 2013 r. stanowiła 66% z 3 mln pozostających bez pracy włoskich obywateli (w regionach środkowowłoskich — 14%, a w północnych — 20%). Przesądza to o niskiej stopie życiowej mieszkańców południa Włoch i intensywnej emigracji zarobkowej (*Oltre il Pil*, 2013). Podstawowe dane o regionach — ich ludności i PKB *per capita* — zawiera tabl. 1.

Na dysproporcje w przestrzennym zróżnicowaniu poziomu rozwoju gospodarczego Włoch zwrócił uwagę już Pareto (1906). Badając rozkład dochodów w ówczesnych Włoszech stwierdził, że 20% społeczeństwa włoskiego uzyskuje 80% całkowitych dochodów ludności kraju.

TABL. 1. PODSTAWOWE DANE O WŁOSKICH REGIONACH W 2013 R.

Regiony — stolica	Ludność		PKB <i>per capita</i>	
	w tys. osób	w % ludności Włoch	w tys. euro	Włochy=100
Włochy Północne	27382,6	45,9	31,6	121,6
Dolina Aosty — Aosta	127,8	0,2	33,3	128,3
Piemont — Turyn	4374,1	7,3	28,1	108,1
Lombardia — Mediolan	9794,5	16,4	34,5	132,8
Trydent-Górna Adyga — Trydent	1039,7	1,9	35,1	135,2
Prowincja Autonomiczna Bolzano — Bolzano	509,6	0,9	39,1	150,5
Prowincja Autonomiczna Trydent — Trydent	530,3	0,9	31,1	120,0
Friuli-Wenecja Julijska — Triest	1221,9	2,0	29,4	113,2
Wenecja Euganejska — Wenecja	4881,8	8,2	29,8	114,7
Liguria — Genua	1565,1	2,6	27,8	107,3
Emilia Romagna — Bolonia	4377,5	7,3	32,2	123,9
Włochy Środkowe	11681,5	19,6	28,6	110,1
Toskania — Florencja	3692,8	6,2	28,7	110,4
Umbria — Perugia	886,2	1,5	24,1	93,0
Marche — Ankona	1545,2	2,6	25,2	97,3
Lacjum — Rzym	5557,3	9,3	30,2	116,2
Mezzogiorno^a	20621,1	34,5	16,9	65,1
Abruzja — L'Aquila	1312,5	2,2	22,1	85,0
Molise — Campobasso	313,3	0,5	19,0	73,0
Kampania — Neapol	5769,8	9,7	16,3	62,9
Basilicata — Potenza	576,2	1,0	18,1	69,8
Apulia — Bari	4050,8	6,8	16,5	63,4
Kalabria — Catanzaro	1958,2	3,3	15,8	61,0
Sycylia — Palermo	4999,9	8,4	16,0	61,7
Sardynia — Cagliari	1640,4	2,7	19,0	73,4

^a Włochy Południowe wraz z Sycylią i Sardynią.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych na stronie <http://dati.istat.it>.

Niski poziom rozwoju południowych regionów jest wynikiem historycznych zaniedbań — zarówno opresyjnych rządów obcych dynastii, jak i polityki krajowej po zjednoczeniu Włoch w 1861 r. (Trznadel, 1988). Mimo wysokich dotacji rządowych i unijnych, nadal Mezzogiorno dzieli wyraźny dystans w poziomie rozwoju w stosunku do północnej i centralnej części Włoch (Lewandowski, 2013; Pastuszka, 2015; SVIMEZ, 2015).

Zróżnicowanie PKB *per capita* we Włoszech

Przestrzenne zróżnicowanie PKB na mieszkańca we włoskich regionach w latach 2000—2013 przedstawia wyk. 6. Można z niego wyciągnąć następujące wnioski:

- najwyższy poziom PKB *per capita* (39,8 tys. euro)⁷ w analizowanym okresie osiągnęła prowincja Bolzano (południowy Tyrol). Jest to ważny rejon turystyczny (Dolomity) oraz przemysłowy (przemysł hutniczy, drzewny, włókienniczy).

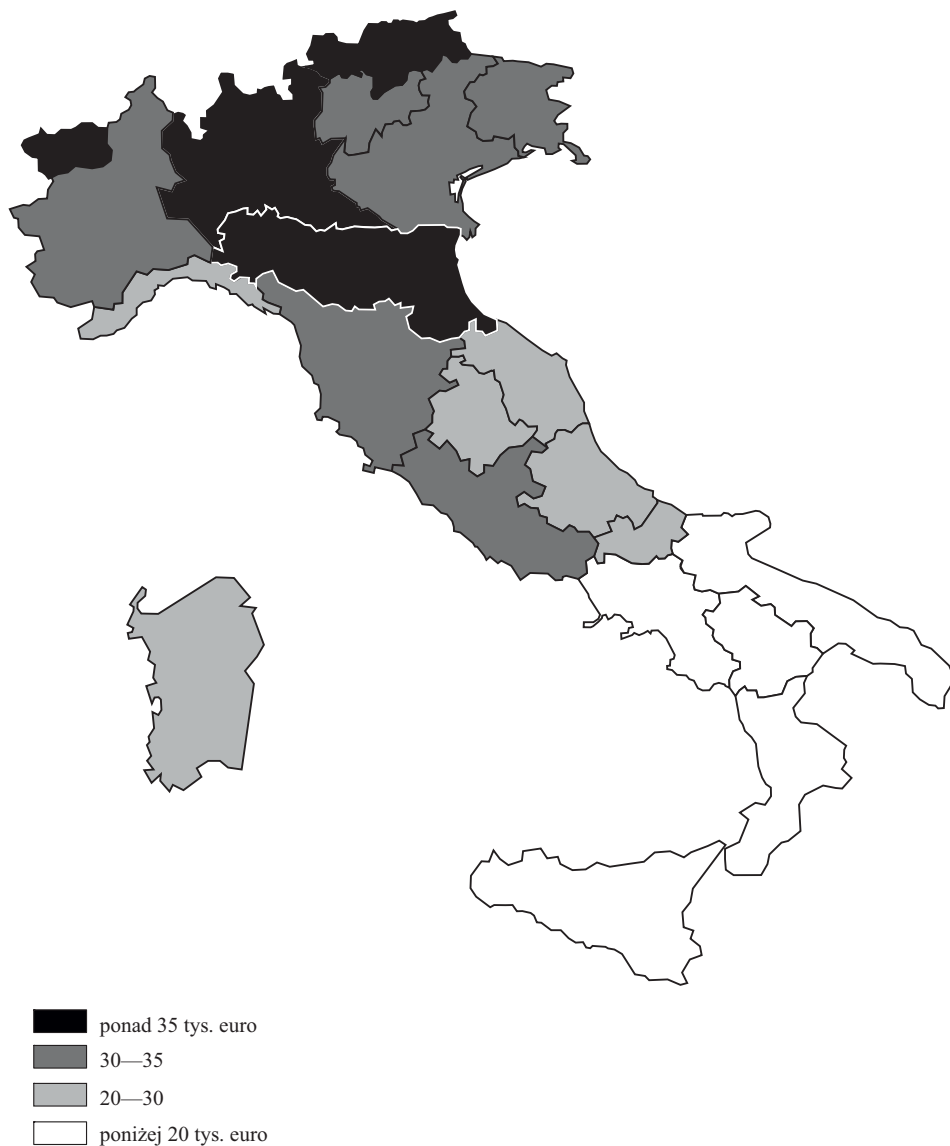
⁷ Dane dotyczące PKB na mieszkańca Włoch wyrażone są w cenach stałych z 2013 r., PKB w cenach bieżących we wszystkich włoskich regionach, podobnie jak w przypadku polskich województw, zdeflowano jednorodnym deflatorem CPI dla całej gospodarki włoskiej.

niczy, spożywczy i hydroenergetyka). Wysoki poziom PKB *per capita* notowała również Lombardia (37,1 tys. euro) — ważny region przemysłowy (przemysł hutniczy, metalowy, maszynowy, elektrotechniczny, samochodowy, chemiczny, cementowy, szklarski i porcelanowo-fajansowy, odzieżowy, skórzany i spożywczy). Bardzo dobrze rozwija się tu również turystyka (liczne ośrodki narciarskie w Alpach). Stolica Lombardii — Mediolan — jest najważniejszym włoskim ośrodkiem gospodarczo-finansowym. Mają tu siedziby włoska giełda, największe włoskie korporacje (np. Alfa Romeo, MV Agusta, Pirelli) oraz liczne banki, instytucje ubezpieczeniowe, firmy telekomunikacyjne, a także znane na całym świecie domy mody (np. Armani, Dolce&Gabbana, Versace czy Gucci);

- ponad 30 tys. euro PKB *per capita* osiągnęły także inne regiony Włoch Północnych: Dolina Aosty (35,8 tys. euro), Emilia Romagna (35,4 tys. euro), prowincja Trydent (34,1 tys. euro), Lacjum (33,8 tys. euro), Wenecja Euganejska (33,3 tys. euro), Friuli-Wenecja Julijska (32,4 tys. euro), Piemont (31,4 tys. euro) oraz Toskania (30,9 tys. euro), zaliczana do Włoch Środkowych;
- przeciętne wielkości (w przedziale 20—30 tys. euro) PKB *per capita* odnotował jeden region Włoch Północnych — Liguria (29,9 tys. euro), dwa regiony Włoch Środkowych — Marche (28,9 tys. euro) i Umbria (27,1 tys. euro) oraz trzy regiony Mezzogiorno położone w centralnej części półwyspu Apenińskiego — Abruzja (24,1 tys. euro) i Molise (22,1 tys. euro) oraz wyspiarska Sycylia (21,3 tys. euro);
- najniższy poziom PKB *per capita* osiągnęły regiony Mezzogiorno: Basilicata (19,8 tys. euro), Apulia (18,7 tys. euro), Sycylia (18,3 tys. euro) oraz Kalabria i Kampania (po 17,9 tys. euro). Regiony te są zaliczane do najbiedniejszych zarówno we Włoszech, jak i w UE. Różnica PKB na mieszkańca pomiędzy najbiedniejszą prowincją — Kalabrią i najbogatszą — Bolzano wzrosła z 22,0 tys. euro w 2000 r. do 23,2 tys. euro w 2013 r.;
- współczesne Włochy borykają się z recesją, którą zapoczątkował globalny kryzys finansowy i gospodarczy w roku 2008. Wszystkie analizowane grupy regionów, po stosunkowo wolnym wzroście gospodarczym w latach 2000—2008, zarejestrowały w następnym okresie ujemną stopę wzrostu gospodarczego (wykr. 7);
- we Włoszech Północnych stopa wzrostu PKB *per capita* spadła z 0,5% w latach 2000—2008 do -2,5% w latach 2009—2013, we Włoszech Środkowych — z 0,8% do -2,7%, a w Mezzogiorno — z 0,8% do -3,0%. Południowe regiony odczuły dotkliwiej niż pozostała część kraju nie tylko spadek popytu zagranicznego, lecz także spadek popytu wewnętrznego, związanego zarówno z wydatkami gospodarstw domowych na konsumpcję, jak i z publicznymi nakładami inwestycyjnymi (SVIMEZ, 2015). Fakty te podają w wątpliwość pojawiające się twierdzenia o mniejszym narażeniu Mezzogiorno na negatywne skutki kryzysów światowych z powodu mniejszej otwartości na międzynarodowy handel. Wynika to z faktu, że gospodarka Mezzogiorno musi bezpośrednio reagować zarówno na spadek popytu wewnętrznego, jak i na

spadek eksportu przedsiębiorstw z północnych i środkowych Włoch, dla których podmioty z południa kraju często są dostawcami surowców, materiałów i podzespołów;

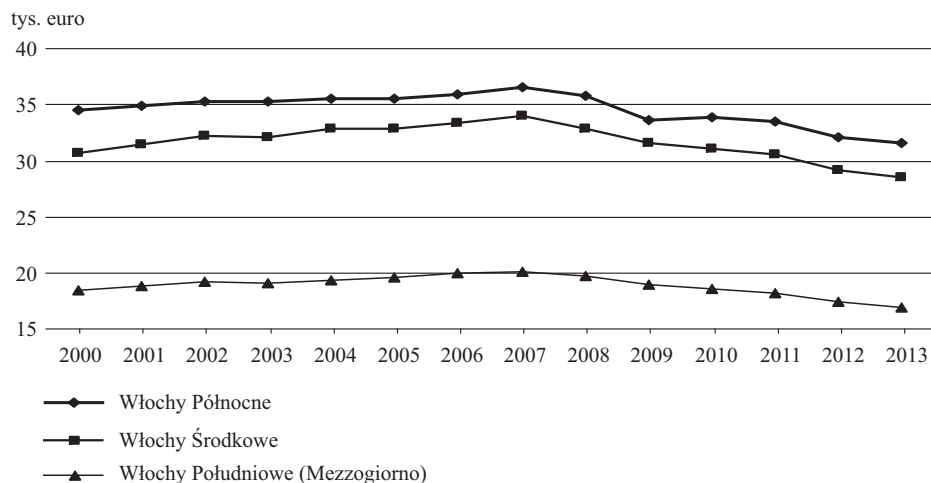
**Wykr. 6. ZRÓŻNICOWANIE PKB *PER CAPITA* WE WŁOSZECH
W LATACH 2000—2013^a**

^a Ceny stałe z 2013 r.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych na stronie <http://dati.istat.it>.

Wykr. 7. ZRÓŻNICOWANIE PKB *PER CAPITA* W GRUPACH WŁOSKICH REGIONÓW W LATACH 2000—2013^a

^a Ceny stałe z 2013 r.

Źródło: jak przy wykr. 6.

- w latach 2000—2013 PKB na mieszkańca spadło w grupie regionów północnych o 2,9 tys. euro (z 34,5 tys. do 31,6 tys. euro), w grupie regionów centralnych — o 2,1 tys. euro (z 30,7 tys. do 28,6 tys. euro), a w Mezzogiorno — o 1,6 tys. euro (z 18,5 tys. do 16,9 tys. euro). W 2013 r. PKB na mieszkańca Mezzogiorno w relacji do wartości tego wskaźnika dla Włoch Północnych wynosił 53,5% i tym samym pozostał na poziomie z 2000 r.;
- recesja, jaka nastąpiła po 2008 r., zapoczątkowała spadek nakładów inwestycyjnych we wszystkich włoskich regionach. We Włoszech Północnych inwestycje *per capita* w latach 2001—2007 rosły (średniorocznie) w tempie 1,8%, we Włoszech Środkowych — w tempie 2,0%, zaś w Mezzogiorno — w tempie 2,1%. Natomiast w latach 2008—2013 wielkość owej zmiennej makroekonomicznej zaczęła spadać w tempie: w regionach północnych — 5,4%, środkowych — 5,7%, a południowych — 7,8%. Co więcej, w 2013 r. inwestycje na mieszkańca we Włoszech Północnych stanowiły 80,5% wartości tej zmiennej w 2000 r., we Włoszech Środkowych — 79,7%, natomiast w najbardziej ubogim Mezzogiorno — tylko 70,6%. Pogarszało to zarówno potencjał ekonomiczny, jak i pozycję konkurencyjną południowowłoskich regionów, co prowadziło do powiększenia luki rozwojowej tej części Włoch w stosunku do reszty kraju.

Zróżnicowanie bezrobocia we Włoszech

Z przestrzennego zróżnicowania bezrobocia we włoskich regionach (wykr. 8 i 9) w latach 2000—2014 można wyprowadzić następujące wnioski:

Wykr. 8. ZRÓŻNICOWANIE STOPY BEZROBOCIA WE WŁOSZECH
W LATACH 2000—2014

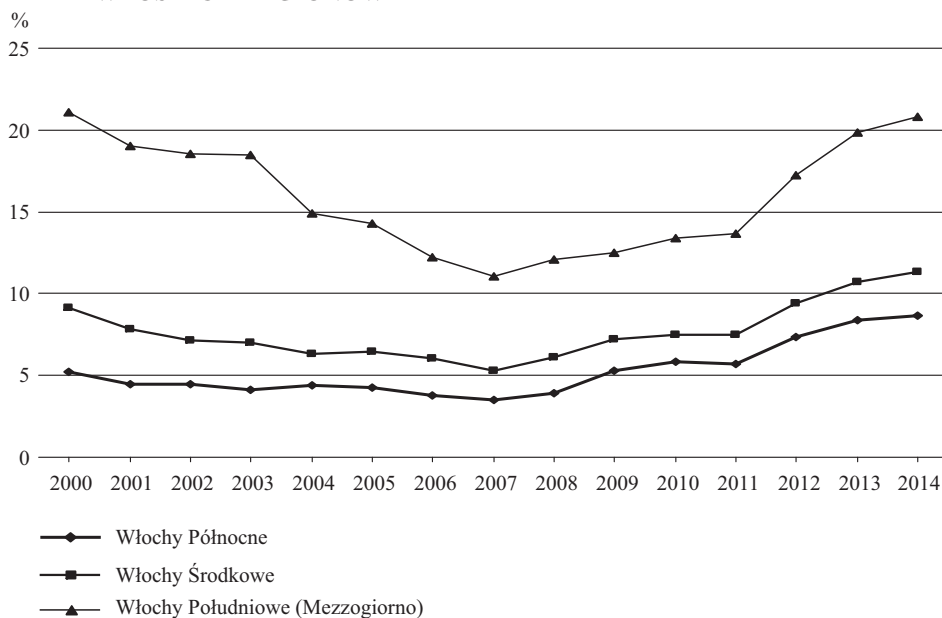

Ź r ó d ł o: jak przy wykr. 6.

- najwyższą średnią stopą bezrobocia w tym okresie cechowały się południowe regiony Włoch — Kalabria (17,9%), Sycylia (17,6%) i Kampania (17,3%). Eksperci Viviano (2002) oraz Lucarelli i Mussida (2010), a także włoskie Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej (Ministero del Lavoro e delle Politiche

Sociali, 2012) zwracają uwagę, że szczególnie zagrożone bezrobociem są tam osoby najmłodsze (poniżej 24 lat), osoby starsze, bezrobotni o niższym poziomie wykształcenia oraz kobiety⁸. Większe szanse na znalezienie pracy mają zaś osoby z doświadczeniem zawodowym oraz posiadające dyplom uniwersytecki. Wysokie bezrobocie na południu Włoch wywołuje powszechne zniechęcenie i prowadzi do obniżenia aktywności zawodowej, w szczególności wśród młodzieży oraz kobiet (Cicciomessere, 2012). Grupy te, zamiast aktywnie poszukiwać pracy, starają się przedłużyć okres kształcenia, wychowywania dzieci lub szukania pracy na czarno albo wyjeżdżają zarobkowo do północnych regionów Włoch⁹. Przy uwzględnieniu osób, które wyemigrowały lub nie poszukują aktywnie pracy, stopa bezrobocia na południu Włoch niewątpliwie byłaby dużo wyższa;

Wykr. 9. ZRÓŻNICOWANIE STOPY BEZROBOCIA W GRUPACH WŁOSKICH REGIONÓW

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych na stronie <http://dati.istat.it> oraz <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

- wysoką stopą bezrobocia cechowały się kolejne cztery regiony Mezzogiorno: Sycylia (15,1%), Apulia (14,7%), Basilicata (13,4%) i Potenza (11,4%);

⁸ Podobne grupy problemowe występują na polskim rynku pracy (Kwiatkowska, 2012, s. 125—145).

⁹ Zjawisko nielegalnego zatrudnienia jest prawdziwą zimą Mezzogiorno, gdzie w 2009 r. liczba nierejestrowanych miejsc pracy (1,22 mln) stanowiła 41,2% wielkości rejestrowanych w kraju (Istat, 2008, 2011).

- grupę o względnie niskiej, jednocyfrowej stopie bezrobocia tworzyło siedem regionów należących, z wyjątkiem Abruzji (7,9%, Mezzogiorno), do Włoch Środkowych: Lacjum (9,2%), Marche (6,8%) i Umbria (6,6%) oraz Północnych: Liguria (6,8%), Piemont (6,6%) i Toskania (6,1%);
- najniższą stopą bezrobocia charakteryzowały się leżące na północy prowincje Bolzano (2,9%) i Trydent (4,2%) regionu Trydent-Górna Adyga, a w dalszej kolejności pięć innych regionów Włoch Północnych: Wenecja Euganejska (4,7%), Friuli-Wenecja Julijska i Lombardia (po 5,0%), Dolina Aosty (5,1%) oraz Emilia Romania (5,3%);
- w wyodrębnionych grupach włoskich regionów (wykr. 9) stopa bezrobocia w latach 2000—2007 spadała: na północy Włoch z 5,2% do 3,5% (o 1,7 p.proc.), we Włoszech Środkowych — z 9,2% do 5,3% (o 3,9 p.proc.), a w Mezzogiorno — z 21,1% do 11,1% (aż o 10,0 p.proc.). Od 2008 r. przez kolejne siedem lat bezrobocie ponownie zaczęło rosnąć. Na koniec 2014 r. stopa bezrobocia w Mezzogiorno wynosiła 20,8%, w regionach północnych — 8,6%, a w środkowych — 11,3%, czyli osiągnęła znacznie wyższą wartość niż w roku 2000.

Istotnymi przyczynami notowanego spadku zatrudnienia i wzrostu bezrobocia we Włoszech, poza stagnacją związaną ze światowym kryzysem finansowym, są zbyt wysoki stosunek płac do wydajności pracy oraz niekorzystne uwarunkowania prawne i instytucjonalne mające wpływ na konkurencyjność gospodarki¹⁰. Ze względu na niższe koszty pracy w wielu innych państwach UE, w szczególności w nowych krajach członkowskich, coraz więcej włoskich przedsiębiorstw przenosi tam swoją działalność¹¹. Pomimo reform sprzyjających uproszczeniu procedur administracyjnych oraz zwiększeniu roli polityki konkurencji i decentralizacji władzy, nadal znacznym utrudnieniem w prowadzeniu działalności gospodarczej we Włoszech pozostają: wysokie obciążenia regulacyjne, restrykcyjny system podatkowy, niska jakość systemu administracji publicznej oraz praktyki korupcyjne (The World Bank, 2015)¹².

¹⁰ Według najnowszego rankingu globalnej konkurencyjności opracowanego przez Światowe Forum Ekonomiczne na 140 krajów objętych badaniem w 2015 r. Włochy zajęły 43. lokatę (Polska — 41.). W porównaniu z rankingiem z 2014 r. Włochy awansowały o siedem pozycji, podczas gdy Polska — o dwa miejsca (<http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/competitiveness-rankings>).

¹¹ Jednym z przykładów takich działań jest przeniesienie do Polski fabryki włoskiego producenta urządzeń grzewczych Firem.

¹² W 2014 r. w rankingu łatwości prowadzenia działalności gospodarczej Włochy zajmowały 45. miejsce (m.in. za Polską, Rumunią, Bułgarią, Kazachstanem i Białorusią). Stosunkowo odległe miejsce wynikało z niższych niż w 1996 r. wskaźników dotyczących: odpowiedzialności władzy (spadek z 85,1 do 75,9%), stabilności politycznej (spadek z 83,7% do 64,1%), skuteczności rządzenia (spadek z 78,0% do 66,8%), jakości stanowionego prawa (spadek z 76,0% do 72,6%) i rządów prawa (spadek z 82,3% do 66,8%) oraz zwalczania korupcji (spadek z 66,8% do 55,3%) — The World Bank (2015).

ZMIANY PKB A ZMIANY BEZROBOCIA W POLSCE I WE WŁOSZECH

Prosty model teoretyczny

Do analizy determinantów zmian stopy bezrobocia na regionalnych rynkach pracy w Polsce i we Włoszech wykorzystany został prosty model teoretyczny (Majchrowska i in., 2013), w którym przyrost stopy bezrobocia na poziomie polskich województw lub włoskich regionów można uzależnić od poziomu stopy bezrobocia rejestrowanego oraz stopy wzrostu produkcji. W tym celu należy posłużyć się definicją stopy bezrobocia¹³:

$$u_i(t) = \frac{U_i(t)}{U_i(t) + L_i(t)} = 1 - \frac{L_i(t)}{N_i(t)} \quad (1)$$

gdzie: $u_i(t)$ oznacza stopę bezrobocia w regionie i w momencie t ; $U_i(t)$ — liczbę bezrobotnych w regionie i w momencie t ; $L_i(t)$ — liczbę pracujących, zaś $N_i(t)$ — podaż pracy (utożsamianą z sumą liczby pracujących i bezrobotnych). Różniczkując równanie (1) względem czasu t , otrzymuje się przyrost stopy bezrobocia dany wzorem:

$$\dot{u}_i(t) = -\frac{\dot{L}_i(t)N_i(t) - L_i(t)\dot{N}_i(t)}{(N_i(t))^2} = \frac{L_i(t)}{N_i(t)} \left[\frac{\dot{N}_i(t)}{N_i(t)} - \frac{\dot{L}_i(t)}{L_i(t)} \right]$$

a stąd oraz z równania (1) wynika, że przyrost stopy bezrobocia można zapisać następująco:

$$\dot{u}_i(t) = (1 - u_i(t)) \left[\frac{\dot{N}_i(t)}{N_i(t)} - \frac{\dot{L}_i(t)}{L_i(t)} \right] \quad (2)$$

Przy założeniu, że stopa wzrostu liczby pracujących $\dot{L}_i(t)/L_i(t)$ jest rosnącą funkcją stopy wzrostu produkcji γ_i , okazuje się, że przyrost stopy bezrobocia określają zależności:

$$\dot{u}_i(t) = (1 - u_i(t)) \left[\frac{\dot{N}_i(t)}{N_i(t)} - f(\gamma_i) \right] \quad (3)$$

gdzie $\dot{L}_i(t)/L_i(t) = f(\gamma_i)$, przy czym $f'(\gamma_i) > 0$.

¹³ W odniesieniu do wszystkich występujących w tym punkcie zmiennych makroekonomicznych zakłada się, iż są różniczkowalnymi funkcjami czasu $t \in [0; +\infty)$. Zapis $\dot{x}(t) = dx/dt$ będzie oznaczać pochodną zmiennej x po czasie t , czyli (ekonomicznie rzecz biorąc) przyrost wartości owej zmiennej w momencie t .

Z równania (3) wynika, po pierwsze, że przyrost stopy bezrobocia jest malejącą funkcją stopy wzrostu produktu γ_i , a po drugie, że jeżeli stopa wzrostu podaży pracy jest większa (mniejsza) od stopy wzrostu liczby pracujących, to przyrost stopy bezrobocia jest malejącą (rosnącą) funkcją owych stóp.

Analizując wpływ stopy bezrobocia oraz stopy wzrostu produkcji na przyrost stopy bezrobocia w województwach Polski i regionach Włoch, oszacowano parametry równania nawiązującego do zależności (3) postaci:

$$\Delta u_{it} = \alpha_0 - \alpha_1 u_{it-1} + \alpha_2 d_W u_{it-1} - \beta \Delta \ln Y_{it} \quad (4)$$

gdzie: $u_{it}(u_{it-1})$ to stopa bezrobocia w województwie lub regionie i w roku $t(t-1)$ wyrażona w %; Y_{it} — wielkość produkcji w województwie lub regionie i w roku t ; d_W — przełącznikowa zmienna zero-jedynkowa, która przyjmuje wartość 1 w sytuacji, gdy $u_{it} > u_{it-1}$, zaś 0 w przeciwnym wypadku; β oznacza parametr mierzący wpływ zmian wielkości produkcji na zmiany stopy bezrobocia; α_0 jest stałą, która nie ma bezpośredniej interpretacji ekonomicznej, $\alpha_1 > 0$ mierzy siłę oddziaływania opóźnionej o rok stopy bezrobocia na przyrost stopy bezrobocia wówczas, gdy stopa ta rośnie, $\alpha_2 > 0$ koryguje siłę oddziaływania opóźnionej o rok stopy bezrobocia na wzrost tej stopy w sytuacji nierosnącej stopy bezrobocia.

Równanie (4) może być traktowane jako modyfikacja prawa Okuna — w przypadku, w którym uwzględniony został dynamiczny i asymetryczny charakter dostosowań na rynku pracy¹⁴. Wielkość zmian stopy bezrobocia jest malejącą funkcją jej przeszłych wartości. Im wyższy był poziom bezrobocia w poprzednim okresie, tym skala dostosowań jest (*ceteris paribus*) słabsza. Ponadto obserwacje zmian zachodzących na rynkach pracy wskazują na ich asymetryczność. Te same zmiany wielkości produkcji (co do modułu), ale o różnych znakach mogą się bowiem przekładać na różne (co do skali) zmiany bezrobocia. Źródłem asymetryczności dostosowań na rynku pracy mogą być w dużym stopniu m.in. czynniki instytucjonalne (jak np. koszty zatrudniania i zwalniania), dostępność elastycznych form zatrudnienia, możliwość dostosowywania wynagrodzeń do zmian koniunktury itd. (Majchrowska i in., 2013).

Oszacowania parametrów modelu

Parametry równania (4) oszacowano metodą najmniejszych kwadratów (za pomocą programu Gretl) oraz metodą efektów indywidualnych (*fixed effects*). Oszacowanie parametrów równania (4) dla województw w Polsce i regionów we Włoszech zestawiono w tabl. 2.

¹⁴ Prawo Okuna to zależność pomiędzy zmianami stopy bezrobocia a zmianami wielkości produkcji. Zależność tę można zapisać jako $\Delta u = \alpha + \beta \Delta Y$, gdzie Δu to zmiany stopy bezrobocia, ΔY — zmiany wielkości produkcji, β — elastyczność stopy bezrobocia względem wielkości produkcji.

TABL. 2. OSZACOWANE PARAMETRY RÓWNIANIA (4)

Wyszczególnienie	Oszacowania dla			
	Polski		Włoch	
	bez efektów indywidualnych	z efektami indywidualnymi	bez efektów indywidualnych	z efektami indywidualnymi
Zmienne objaśniające				
u_{it-1}	-0,082 (0,000)	-0,079 (0,003)	-0,118 (0,000)	-0,142 (0,000)
$d_{it}u_{it-1}$	0,104 (0,000)	0,106 (0,000)	0,172 (0,000)	0,175 (0,000)
$\Delta \ln Y$	-0,290 (0,000)	-0,294 (0,000)	-0,183 (0,000)	-0,173 (0,000)
Podstawowa charakterystyka modelu				
Skorygowany R^2	0,631	0,605	0,634	0,616
Próba w latach	2003—2012		2001—2013	
Liczba obserwacji	160		273	

U w a g a. W nawiasach pod oszacowaniami parametrów podano poziom istotności statystyk *t*-Studenta.
 Ź r ó d ł o: obliczenia własne.

Z przedstawionych danych w tabl. 2 wynika, że:

- w przypadku obu analizowanych gospodarek zarówno opóźniona o rok stopa bezrobocia (ze zmienną przełącznikową oraz bez niej), jak i stopa wzrostu PKB istotnie statystycznie wpływały na zmiany stopy bezrobocia;
- w gospodarce polskiej uwzględnione w równaniu (4) zmienne objaśniały zmiany stopy bezrobocia w ok. 63,1%, zaś w gospodarce włoskiej — w 63,4% (por. skorygowany R^2 w oszacowaniach równań bez efektów indywidualnych);
- w gospodarce włoskiej opóźniona stopa bezrobocia silniej wpływała na przyrost stopy bezrobocia niż w gospodarce polskiej. W Polsce natomiast na przyrost owej stopy silniej niż we Włoszech oddziaływała stopa wzrostu PKB. Może to świadczyć o tym, że w gospodarce włoskiej bezrobocie regionalne jest bardziej stagnacyjne niż w gospodarce polskiej, zaś w Polsce bezrobocie jest bardziej procykliczne niż we Włoszech.

Podsumowanie

Prowadzone w artykule rozważania można podsumować następująco:

1. Zarówno gospodarka polska, jak i włoska w analizowanym okresie charakteryzowała się wysokim stopniem przestrzennego zróżnicowania zarówno PKB *per capita*, jak i stopy bezrobocia. Relacja PKB *per capita* między regionami o najwyższej i najniższej wartości owej zmiennej tak w Polsce (w latach 2002—2012), jak i we Włoszech (w latach 2000—2013) wynosiła 2,2:1. Relacja skrajnych wartości stopy bezrobocia między województwami w Polsce kształtowała się według proporcji 2,2:1 (w latach 2002—2013), a między regionami we Włoszech — 7,1:1 (w latach 2000—2014).

2. Różnica między Polską a Włochami w kontekście przestrzennego zróżnicowania rozwoju ekonomicznego polega na tym, że w Polsce, w przeciwieństwie do Włoch, istnieje dominujące centrum rozwoju ekonomicznego (Warszawa), co upodabnia Polskę do Czech (centrum rozwoju ekonomicznego w Pradze), Słowacji (centrum w Bratysławie) czy Węgier (centrum w Budapeszcie). We Włoszech natomiast funkcję centrum rozwoju ekonomicznego może pełnić zarówno Rzym, jak i Mediolan czy Turyn.
3. Zarówno w Polsce, jak i we Włoszech zróżnicowanie rozwoju ekonomicznego można wiązać również (choć nie wyłącznie) z czynnikami historycznymi. Województwa Polski Wschodniej i Środkowej znajdowały się do I wojny światowej (głównie) pod zaborami rosyjskim i austriackim; województwa Polski Zachodniej zostały włączone do Polski w 1918 r. bądź w 1945 r. (wcześniej były częścią Niemiec). Regiony północnych Włoch do zjednoczenia kraju w 1861 r. pozostawały w strefie wpływów Austrii i Francji lub silnie z nimi współpracowały. Środkowe Włochy znajdowały się przez wieki w strefie wpływów Państwa Kościelnego, natomiast południowa część kraju była zaniedbywana przez kolejne obce dynastie i traktowana zwykle jako rezerwuwar taniej siły roboczej. Wskazane różnice widoczne są do dziś nie tylko w poziomie rozwoju ekonomicznego, kulturze czy mentalności mieszkańców regionów Polski i Włoch, lecz także w sieci komunikacyjnej.
4. Kryzys ekonomiczny 2008 r. w różnym stopniu dotknął gospodarkę Polski i Włoch. W Polsce (po stronie wielkości produkcji) doprowadził jedynie do spowolnienia tempa wzrostu gospodarczego, podczas gdy we Włoszech jego skutkiem stała się podręcznikowa recesja¹⁵. Proces ten jednak w obu krajach najbardziej uwidocznił się w regionach najbiedniejszych, czego skutkiem była pogłębiająca się luka rozwojowa między Polską Wschodnią a resztą Polski oraz między Mezzogiorno a pozostałym obszarem Włoch.
5. Spowolnienie wzrostu gospodarczego w Polsce oraz recesja gospodarcza we Włoszech doprowadziły do wzrostu stopy bezrobocia w obu krajach. Proces ten najmocniej wpłynął (na ogół) na najbiedniejsze regiony obu krajów.
6. Z przeprowadzonych w pracy analiz statystycznych dotyczących oddziaływania przeszłej stopy bezrobocia oraz stopy wzrostu PKB na zróżnicowanie regionalnej stopy bezrobocia wynika, że w Polsce regionalne bezrobocie silniej reagowało na zmianę regionalnego PKB, we Włoszech zaś — na przeszłą stopę bezrobocia. Może to wskazywać, że regionalne bezrobocie w Polsce ma charakter bardziej procykliczny, natomiast we Włoszech — stagnacyjny. Przyczyn można upatrywać w tym, że w gospodarce włoskiej istotniejszą niż w Polsce rolę odgrywa zatrudnienie w małych firmach rodzinnych (głównie we Włoszech Środkowych) oraz w szarej strefie (zwłaszcza w Mezzogiorno). Takie podmioty gospodarcze słabiej reagują na zmiany PKB i popytu niż średnie i duże przedsiębiorstwa nierodzinne w Polsce. Większy wzrost stopy

¹⁵ Mogło to wynikać m.in. stąd, że stabilność makroekonomiczna i odpowiedzialność polityki fiskalnej (mierzona np. relacją deficytu budżetowego lub długu publicznego do PKB) w polskiej gospodarce po 2008 r. była znacznie większa niż w gospodarce włoskiej.

bezrobocia we włoskich regionach niż w polskich województwach wynikał zaś stąd, że Włochy po 2008 r. doświadczyły recesji, natomiast Polska — jedynie spowolnienia wzrostu gospodarczego. Można zatem przypuszczać, że gdyby Włochy, podobnie jak Polska, doznały nie recesji, a jedynie stagnacji, to stopa bezrobocia w Mezzogiorno (i słabiej we Włoszech Środkowych) rosłaby znacznie wolniej niż miało to miejsce po roku 2008. I na odwrót, gdyby w Polsce nastąpiła recesja, to wzrost stopy bezrobocia (głównie) w Polsce Wschodniej i na obszarach popegeerowskich byłby znacznie wyższy od notowanego wówczas w tych częściach Polski.

dr Sławomir Pastuszka — *Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach*
prof. dr hab. Tomasz Tokarski — *Uniwersytet Jagielloński*

LITERATURA

- Beccatini, G. (1989). Riflessioni sul distretto industriale marshalliano come concetto socio-economico. *Stato e Mercato*, n. 25, s. 111—128.
- Cicciomessere, R. (2012). *Le donne inattive per motivi familiari*. Ministero del Lavoro e delle Politiche Sociali. Pobrane z: [http://www.robortocicciomessere.eu/ Donne_inattive_motivi_amiliari.pdf](http://www.robortocicciomessere.eu/Donne_inattive_motivi_amiliari.pdf).
- Czyż, T. (2002). Zastosowanie modelu potencjału w analizie zróżnicowania regionalnego Polski. *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 2 i 3, s. 5—13.
- Dykas, P., Szewczyk, M.W. (2015). Zróżnicowanie rozwoju ekonomicznego powiatów Polski Wschodniej. *Miscellanea Oeconomicae*, nr 4, t. 1, s. 37—54.
- Filipowicz, K., Tokarski, T. (2015a). Wpływ efektu grawitacyjnego na przestrzenne zróżnicowanie rozwoju ekonomicznego powiatów. *Wiadomości Statystyczne*, nr 5, s. 42—59.
- Filipowicz, K., Tokarski, T. (2015b). Wpływ efektu grawitacyjnego na przestrzenne zróżnicowanie rozwoju ekonomicznego powiatów Polski Wschodniej. *Miscellanea Oeconomicae*, nr 4, t. 1, s. 57—70.
- Gawlikowska-Hueckel, K., Szlachta, J. (2014). *Wrażliwość polskich regionów na wyzwania współczesnej gospodarki. Implikacje dla polityki rozwoju regionalnego*. Warszawa: Oficyna Wolters Kluwer-Business.
- Ğasior-Niemiec, A. (2003). Mezzogiorno: próba reinterpretacji. *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 1, s. 125—147.
- Istat (2008). *La misura dell'occupazione non regolare nelle stime di contabilità nazionale. Anni 1980—2005*. Pobrane z: http://www3.istat.it/salastampa/comunicati/non_calendario/20080206_00/testointegrale20080206.pdf.
- Istat (2011). *La misura dell'occupazione non regolare nelle stime di contabilità nazionale*. Pobrane z: <http://www.istat.it/it/archivio/39522>.
- Istat (2013). *Le superficie dei comuni, delle province e delle regioni italiane*. Statistiche report. Pobrane z: <http://www.istat.it/files/2015/04/Superfici-delle-unit%C3%A0-amministrative-Testo-integrale.pdf>.
- Kwiatkowska, W. (2012). Bezrobocie w grupach problemowych na rynku pracy w Polsce. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, nr 268, s. 125—144.
- Lewandowski, K. (2013). *Rola środków wspólnotowych w przewyciężaniu dualizmu gospodarczego we Włoszech*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

- Lucarelli, C., Mussida, Ch. (2010). Mobilità del lavoro e disoccupazione: i nuovi scenari dell'economia italiana. *Quaderno del Dipartimento di Scienze economiche e sociali dell'Università del Sacro Cuore di Piacenza*, n. 69, s. 1—22.
- Majchrowska, A., Mroczek, K., Tokarski, T. (2013). Zróżnicowanie stóp bezrobocia rejestrowanego w układzie powiatowym w latach 2002—2011. *Gospodarka Narodowa*, nr 9, s. 70—88.
- Ministero del Lavoro e delle Politiche Sociali (2012). *Gli indicatori complementari al tasso di disoccupazione*. Pobrane z: http://www.misuredelbenessere.it/fileadmin/upload/docPdf/indicatori_complementari_10_.pdf.
- Oltre il Pil* (2013). *La geografia del benessere nelle regioni italiane e nelle città metropolitane*. Venezia: Unioncamere del Veneto.
- Pareto, V. (1906). *Manuale di economia politica*, Milano: Società Editrice Libreria.
- Pastuszka, S. (2015). Przyczyny i skutki niedorozwoju Południa Włoch, *Samorząd Terytorialny*, nr 12, s. 63—75.
- Scorcu, A.E. (1997). Contiguità territoriale e shock sul consumo nelle regioni italiane, *Rivista di Politica Economica*, vol. 87 (11), s. 2—24.
- SVIMEZ (2015). *Anticipazioni sui principali andamenti economici dal „Rapporto SVIMEZ 2015 sull'economia del Mezzogiorno”*. Roma: Edito di Mulino.
- Trojak, M., Tokarski, T. (red.) (2013). *Statystyczna analiza przestrzennego zróżnicowania rozwoju ekonomicznego i społecznego Polski*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Trznadel, W. (1988). *Przestrzenne dysproporcje gospodarczo-społeczne we Włoszech XIX i XX w. i drogi ich przezwyciężania*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- The World Bank (2015). *Worldwide Governance Indicators (2015)*. Pobrane z: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#countryReports>.
- World Economic Forum (2015). *The Global Competitiveness Report 2015—2016*. Pobrane z: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/competitiveness-rankings>.
- Viviano, E. (2002). Un' analisi critica delle definizioni di disoccupazione e partecipazione in Italia, *Politica Economica*, vol. 19 (1), s. 161—190.

Summary. *The paper aims to identify the scale of spatial differentiation of GDP per capita and unemployment rate in Poland and Italy, as well as to indicate changes in the differentiation trends. The research was carried out at the level of Polish voivodships and Italian regions, forming the territorial units NUTS 2. The elementary methods of descriptive statistics and spatial econometrics (fixed effects) were applied for the research purpose. Data for the years 2002—2014, published by the CSO, Italian National Institute of Statistics (Istat) and Eurostat, were used for the analysis.*

The results of the research show that Poland and Italy are characterized by a similar, high level of regional diversity of GDP per capita. On the other hand, differences in the level of unemployment among Italian regions are much higher than among Polish voivodships. It was also stated that the differences in examined macroeconomic measures within the two countries are increasing, which in turn can lead to growing inter-regional disparities in the level of development.

Keywords: Poland, Italy, GDP, unemployment rate, regional analyses.